

**ВИПАДОК ПРОВІНЦІЇ ДАКІЯ ТА ПЛЕМЕНИ ГЕПІДІВ
(271-455 РР.): *LEX FOEDUS* ЯК СПЕЦІАЛЬНИЙ СТАТУС
У ВІЙСЬКОВИХ УМОВАХ (ІСТОРИКО-ЮРИДИЧНИЙ ЕКСКУРС)**

Мельник Віктор Мирославович

*кандидат політичних наук, юрист,
асистент кафедри політології*

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
член Американського товариства юридичної історії
м. Київ, Україна*

За умовами угоди 271 р., провінція *Dacia Romana*, завойована імператором Траяном у 101-106 рр.¹, передавалася під контроль племінному союзу готів. Натомість готи відмовлялися від грабінницьких походів углиб інших провінцій, офіційно отримували спеціальний правовий режим *lex foedus* із рук імператора Авреліана (270-275)². Угода 271 р. виявилася компромісом. Авреліан надавав *статус федератів* племенам готів, які відтепер мали захищати Нижню Мезію та римське Причорномор'я. Попередньо підрозділи Авреліана провели евакуацію латиномовного населення на правий берег Дунаю, де на лімесній смузі Авреліан заснував дві «*титулярні провінції*» – Прибережну Дакію та Внутрішню Дакію.

Спробуємо інтерпретувати викладене з позицій юридичної історії.

1) Історики права, що твердять про «втрату Римом Дакії» в 271 р., м'яко кажучи, неправі³. Римський імператор передав Дакію готам «у користування» на засадах публічно-правового режиму *lex foedus*. Тобто готи стали *федератами* Римської імперії. Після поразки, завданої Авреліаном, готські рекси визнали його своїм номінальним зверхником та погодилися долучитися до оборони римського Подунав'я. Угода 271 р. відкривала шлях до військово-федератського союзу Риму і Готії.

2) Теза про «втрату Дакії Авреліаном» так само некоректна, з огляду на присвоєння Авреліану Римським Сенатом почесного імені «Величний Дакійський». Титулатура тоді важила багато⁴.

---

¹ Chaniotis Angelos (2018). *Age of Conquests: The Greek World from Alexander to Hadrian*. London and Cambridge MA: Harvard University Press. XXII+446 pp.

² Musset Lucien (1965). *Les Invasions: les vagues germaniques*. Paris: Presses universitaires de France. 330 p.

³ White John (2015). *The Roman Emperor Aurelian: Restorer of the World*. Barnsley: Pen and Sword Books. 156 pp.

⁴ Kneißl Peter (1969). *Die Siegestitulatur der römischen Kaiser*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. 253 s.

3) Незважаючи на фактичну передачу дакійських земель готам «у користування», задля ствердження континуїтету юридичного римського панування над Дакією, імператор Авреліан зберіг формальні адміністрації на правому березі Дунаю для двох номінальних дакійських «провінцій». Крок цікавий і показовий навіть для сучасної теорії держави – функціонувало щось на кшталт «провінційних адміністрацій в екзилі».

Втім, евакуація латинського населення з Дакії не була повною. Великі маси римських підданих залишилися на місці, потрапивши під владу готів. За імператорства Діоклетіана (284-305) готи втратили першість в Дакії на користь гепідів і сарматів. Зокрема, бл. 290 р. гепіди намагалися пробитися в Причорномор'я під час битви на р. Олт. З політико-правової точки зору, можна стверджувати, що гепіди постійно намагалися просунути південніше (до римського кордону) задля отримання самостійного *lex foedus*⁵. Останнє могло звільнити їх від безпосереднього готського контролю. Хоча перші такі спроби гепідів зазнали невдач, вони свідчать про значущість і важливу роль римського публічно-правового інституту *lex foedus* для міжплеменних відносин тодішнього «варварського світу».

В 332 р. імператор Константин (306-337) підтвердив *lex foedus* для вестготів, засвідчивши їхні «права на Дакію»⁶. Гепіди ще залишалися в тіні санкціонованої Константином «Готії». Цілком можливо, що гепіди контролювали землі сучасних українських Галичини, Покуття, Буковини. Водночас, основні річкові артерії (Подунав'я, Дністер, Південний Буг, Дніпро) залишалися в готських руках. Готи усвідомлювали себе господарями гепідів, що зумовило активну підтримку гепідами гунського вторгнення 375-376 рр. *Gepedes*, ймовірно, обрали власного короля («рекса»), котрий виступив тоді проти готського панування. Гуни, підтримані слов'янами-антами й роксоланами, захопили готську ставку в Подніпров'ї, тоді як гепіди розгромили поселення вестготів у Дакії⁷.

Як наслідок, в 376-454 рр. племена гепідів увійшли до складу *Гунської конфедерації*. Паралельно, ті готи, що не забажали втікати від гунів на Балкани (т. зв. «остготи»), залишилися в межах Північного Причорномор'я. На момент захоплення влади Аттілою (434-453) остготи вже зсунулися на землі Дакії, опанувавши також частину Нижньої Мезії⁸. Таким чином, остготи панували в межах майбутніх Волощини та Молдавії, а гепіди зайняли територію майбутньої Трансильванії.

---

⁵ Bóna I. (1976). À l'aube du Moyen Age: Gépides et Lombards dans le bassin des Carpates. Budapest: Corvina Press. Pp. 10-19.

⁶ Maškin N. A. (2002). Istorija starog Rima. 9-o izd. Beograd: Naučna. 590 s.

⁷ Heather Peter (1996). The Goths. Oxford: Blackwell Publishing. XVII+358 pp.

⁸ Urbanczyk Przemyslaw (2000). Wladza i polityka we wczesnym sredniowieczu. Wroclaw: Fundacja na rzecz nauki polskiej. 276 s.

«Закляті родичі», якщо вірити Йордану, знову опинилися найближчими сусідами.

Каган Аттіла передав право керувати Гепідією воєначальнику Ардариху (бл. 434-460 рр.). Ардарих став найбільш вірним «васалом» Аттіли, знаходився «при його дворі». Згодом Аттілі навіть вдалося примирити трансильванських гепідів і дакійських остготів. Отримавши *lex foedus* на Західну Паннонію (439 р.), каган Аттіла розташував свою ставку в паннонійських степах, маючи змогу прямо керувати найближчими германськими племенами. Його тактика проста: надавати підвладним племенам змогу грабувати провінції Імперії, захищаючи грабіжників від помсти гунською кіннотою. Допоки розрізнені племена жили єдиними інтересами та прагненнями (грабіжницькими), гунни могли вважати себе господарями Східноєвропейської рівнини⁹.

Отож, гепіди-трансильванці й остготи-дакійці виявилися головною ударною силою гунських походів 451-452 рр. Для прикладу, в 452 р. гепіди забезпечували облогу Аквілеї та Медиолана. В свою чергу, битва на Каталаунських полях бл. 15 червня 451 р. виявилася квінтесенцією співпраці гунів, остготів, гепідів. Для «Західного походу» Аттіла зібрав воедино війська гунів, сарматів, остготів, гепідів, ругів, скірів, герулів, тюрингів, аланів¹⁰. Йордан спеціально підкреслював особливо тяжкі втрати гепідів у тій битві. Саме на Каталаунській рівнині остготи та гепіди ствердилися в якості видатних ранньосередньовічних воїнів.

Допоки підрозділи Аттіли намагалися опанувати Галлію та Італію, східноримські *comitatenses* імператора Маркіана (450-457) вдарили по гунським обозам Дакії і Паннонії. Слід припустити: від візантійських дій постраждали також остготські та гепідські городища. Успішні дії східноримської польової армії Маркіана зумовили стрімкий відступ гунів із Тусції і Венетії.

У 453 р. Аттіла помер. Війна між його синами допомогла гепідам та остготам скористатися шансом на поділ гунського спадку¹¹. Першим антигунське повстання підняв найближчий сподвижник і друг Аттіли – гепідський рекс Ардарих. *Schlacht am Nedao* (битва на р. Недао, притоці р. Сави) відбулася в 454 р. Хоча досі виникають труднощі з локалізацією місця битви, її топографією¹², не залишається жодних сумнівів у тому, що вона поклала край «гунському періоду Центрально-Східної Європи».

---

⁹ The Gothic History of Jordanes (2006). In English Version with an Introduction and a Commentary by Charles Christopher Mierow. Merchantville (N.J.): Evolution. 188 p.

¹⁰ Sidonius Apollinaris (1936). Poems and letters. With an English translation, introd., and notes by W. B. Anderson. Cambridge: Harvard University Press. See: 7.321-325.

¹¹ Kiss Attila P. (2014). «...Ut strenui viri...» The history of the Gepids in the Carpathian Basin. / Ph.D Thesis. Szeged: University of Szeged. 11 p.

¹² Lengyel A., Radan G. T. (1980). The Archaeology of Roman Pannonia. Lexington: University Press of Kentucky. P. 61.

Союзні гунські війська втратили бл. 30 тис. осіб на полі бою. Загинув і каган Еллак.

Schlacht am Nedao дозволила колишнім союзникам гунів розділити терени, що безпосередньо прилягали до провінцій Візантії¹³. Остготи рекса Валаміра (440-469) зайняли Західну Паннонію, а гепіди рекса Ардариха (434-460) опанували Східну Паннонію та *всю колишню Дакію* в межах 271-го року. Відбувся черговий зигзаг т. зв. «Великого переселення народів». Уцілілі сини Аттіли (Денгізіх та Ірнік) очолили відступ залишків гунської орди з Паннонії до Північного Причорномор'я¹⁴.

В 455 р. імператор Маркіан «пожалував» остготам правовий режим *lex foedus* на терени «*Першої Паннонії*», що з 439 р. перебувала під гунським контролем. Так остготи зайняли гунську вотчину. Паралельно імператор Маркіан дарував гепідам Ардариха *lex foedus* на *Dacia Romana*.

Хроніст Йордан спробував досить точно описати землі *Regnum Gepidia*¹⁵. Південним кордоном федератів вважалася течія Дунаю, західним – річка Тиса, східним – річка Олт. Північний кордон Гепідії простягнувся вздовж Карпат. Відповідно, гепіди контролювали частини сучасних українських регіонів – Закарпаття, Покуття та Буковини. Йордан підкреслював: терени Гепідії відтворювали римську імперську провінцію Дакія на момент 271 р., що дозволяє зробити ряд важливих висновків про політичну географію та адміністративний статус цієї провінції за доби принципату (від Траяна до Авреліана).

---

¹³ Kim Hyun Jin (2013). *The Huns, Rome and the Birth of Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. Pp. 94-95.

¹⁴ Lang D. (1983). *Bułgarzy*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy. S. 33-39.

¹⁵ The Gothic History of Jordanes (2006). In English Version with an Introduction and a Commentary by Charles Christopher Mierow. Merchantville (N.J.): Evolution. 188 p.